

5. Кононенко Віталій. Концепти українського дискурсу : монографія / Віталій Кононенко. – Київ – Івано-Франківськ, 2004. – 248 с.
6. Кононенко В. І. Мова у контексті культури : монографія / В. І. Кононенко. – Київ – Івано-Франківськ, 2008. – С. 285–306.
7. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Концепт ЖИТТЯ в українській фраземіці : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Краснобаєва-Чорна Жанна Володимирівна. – Дніпропетровськ, 2008. – 20 с.
8. Кубрякова Е. С. Возвращаясь к определению знака / Е. С. Кубрякова // Вопросы языкознания. – 1993. – № 4. – С. 18–29.
9. Маленко О. О. Лексико-семантична група “небо” в українській поезії : автореф. дис. ... канд. філол. наук / О. О. Маленко. – Харків, 1996. – 20 с.
10. Миронова К. С. Концептосфера *небо* в англійском и немецком языках : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Миронова Ксения Сергеевна. – Санкт-Петербург, 2009. – 19 с.
11. Пименова М. В. Коды культуры и проблема классификации концептов / М. В. Пименова // Язык. Текст. Дискурс : научный альманах Ставропольского отделения РАЛК / Под. ред. проф. Г. Н. Манаенко. – Выпуск 5. – Ставрополь : Изд-во ПГЛУ, 2007. – С. 79–86.
12. Серебрянская І. М. Етнокультурні концепти “зоря”, “сонце”, “роса” у творах М. Стельмаха / І. М. Серебрянская // Вісник СумДУ. Серія “Філологія”. – 2008. – № 1. – С. 90–95.

Anna Ohar

***Lingualization of the concept “sky” in Ukrainian poetic language
of the second half of XX century***

The article deals with the concept sky, its specific features and the verbalizing means in Ukrainian poetic language of the second half of the XX century.

Key words: concept, microconcept, macroconcept, core of the concept, periphery of the concept, verbalization, lingualization.

Галина Вишневіська

**ОСОБЛИВОСТІ ОБ’ЄКТИВАЦІЇ КОНЦЕПТУ ‘МАВКА’
У ПОЕТИЧНІЙ ДРАМІ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ ‘НІЧ НА ПОЛОНИНІ’**

Статтю присвячено аналізу концепту ‘мавка’ в поетичній драматичній творчості Олександра Олеса. Виявлено основні смисли, що визначають його семантику в мовно-концептуальній картині світу письменника.

Ключові слова: концепт, хтонічне, мавка, картина світу.

У сучасному мовознавстві особливо актуальними є питання, що вимагають аналізу співвідношення мови й позамовної дійсності, культурних цінностей, створених носіями певної мови в процесі життєдіяльності, властивостей їх ментальності, національного характеру та світосприйняття. Своєрідною точкою відліку для розв’язання зазначених проблем стало поняття концепту, яке під різними найменуваннями привертало увагу дослідників різних епох.

Мета запропонованої статті – аналіз концепту ‘мавка’ як одного з етносимволів, що відтворює українські реалії, український національний колорит, у поетичній драмі Олександра Олеса «Ніч на полонині». О. Олесь (Олександр Іванович Кандиба) знаний усіма як витончений лірик, співець природи, але маловідомий як проникливий драматург. Змальовуючи українців, їхній побут, традиції, вірування, Олесеви твори все ж не стали народницькою драматургією, а гармонійно влилися у контекст тогочасної європейської драми. Побувавши у мальовничих Карпатах, загадковій, овіяній міфами і давніми віруваннями Гуцульщині, Олександр Олесь виспівав свою «найпоетичнішу пісню», яку вважав своєю кращою драмою, – «Ніч на полонині» (1941).

Критика Олесеви творів торкалася переважно лірики та викликала найрізноманітніші оцінки і характеристики, які часто не узгоджувалися між собою (С. Єфремов, І. Франко, Л. Білецький, С. Русова, В. Петров, В. Барка, М. Рильський, М. Неврлий, Р. Радішевський, І. Дзюба та ін.). Рідше в коло дослідницьких інтересів потрапляли окремі драми письменника (О. Олійник, П. Дунай, Л. Дем’яківська та ін.). Здебільшого науковці акцентували увагу на ролі Олександра Олеса в історії української літератури, тоді як літературно-естетичний погляд на новаторство поета обов’язково має

бути доповнений з'ясуванням його мовного феномена. І хоча мовні особливості поезики Олеся досліджували й раніше (Т. Вільчинська, Н. Малюгіна та ін.), проте в аспекті когнітивної лінгвістики вона розглядається вперше, що й визначає актуальність запропонованої статті.

Незважаючи на ґрунтовне вивчення концепту (Ю. Степанов, Д. Лихачов, В. Маслова, Т. Радзівєвська, В. Карасик, З. Попова, Й. Стернін, О. Кубрякова, Т. Космеда, І. Голубовська, Р. Фрумкіна, О. Селіванова, В. Кононенко та ін.), на сьогодні у лінгвістиці поки що не існує загальноприйнятої дефініції цього терміна. Апелюючи до поняття концепту, послуговуємося визначенням О. Селіванової, яка інтерпретує концепт як інформаційну конструкцію свідомості, певним чином організовану одиницю пам'яті, що містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних [6, с. 256]. А також зважаємо на думку Н. Арутюнової про те, що концепти «виникають внаслідок взаємодії таких факторів, як національна традиція, фольклор, релігія, ідеологія, життєвий досвід, зразки мистецтва, відчуття і система цінностей» [1, с. 3].

Концепт 'мавка', реалізований у язичницькій площині і втілений в образі лісової русалки, є одним із вагомих у концептосфері хтонічного. О. Потебня свого часу зауважував, що майже все питоме в мові – плоди міфічного мислення, тобто мислення донаукового, яке стало передосновою мислення поетичного, що виокремлює, зокрема, мислення наукове, бо передбачає вже аналіз і критику [5, с. 420]. Тим самим міфологізоване слово, яким воно є за своєю природою, стає засобом пізнання, об'єктивує думку, актуалізує її, передбачає нове усвідомлення. Отже, кожна мовна одиниця зорієнтована на концептуальний простір [2, с. 74].

Образ мавки як одне із втілень русалки неоднозначний за своєю природою і чи не найбільш опоетизований. Її і бояться, і жаліють, вона і чарівна, і підступна. «Як місяць зійде вночі, вони (русалки) співають чарівні пісні, а хто лиш зачує, підходить ближче. Тоді русалки залоскочують його до смерті», – розповідає легенда. В образі русалки втілена складна психологія людини: потяг до краси, жіночої вроди, небуденних стосунків і почуттів і разом з тим – досвід реального життя з його розчаруваннями, втратами, покаранням за порушення звичних норм [3, с. 7].

Основні семантичні компоненти у структурі концепту 'мавка' у поетичній драмі «Ніч на полонині» збігаються з тими, що характеризують відповідну концептуальну одиницю в українській етносвідомості. Водночас у семантичній структурі аналізованого концепту виявлено чимало такого, що засвідчує авторське світобачення. В Олесевої інтерпретації образ Мавки більш позитивний, ніж негативний. Автор часто наділяє його людськими рисами характеру, що помітно споріднює Олесеву Мавку з аналогічним образом із «Лісової пісні» Лесі Українки. Все це засвідчує амбівалентність аналізованої структури, причому позитивне часто домінує над негативним. Відтак концепт 'мавка' акумулює низку як позитивно, так і негативно маркованих смислів.

До перших належать: «та, що радіє життю»: «*На те і зорі, на те і квіти, щоб було мило жити на світі*» [4, с. 221]; «Як люблю жити на землі, і щедрі як дари її!» [4, с. 239]; «любить природу»: «*Ти любиш квіти?! Я щоранку тобі із них вінок сплету, із рос я вставлю діаманти, як у корону золоту*» [4, с. 235]; «оберігає ліс»: «*Ми праліс цей стережемо*» [4, с. 209]; «допомагає людям»: «*Лякаєм злодіїв з долин, щоб щось не вкрали з полонин, каміння зносим на стежки, трембіти робимо, ріжки...*» [4, с. 210].

Незважаючи на демонічне походження, Олесевої Мавці більше притаманні риси звичайної дівчини – доброї, веселої, іноді наївної. Так, вона: «весела, життєрадісна»: «*Співаймо, танцюймо до рана!.. Заграйте, музики, аркана!*» [4, с. 237]; «Ой місяцю-князю, і ви, зіроньки, світить нам, дивіться на наші танки. Свої хороводи водить до світанку, а ми затанцюєм свою полонянку» [4, с. 238]; «віддана»: «*Прощай! Не май журби, я все, я все зроблю тобі...*» [4, с. 211]; «працьовита»: «*Не жди ні лиха, ні напасті, сама я буду вівці пасти, на крацу пашу пожену, вовків, ведмедя оджену, не задрімаю й на хвилину, догляну кожну, як дитину, і кришталевою водою щодня отароньку напою*» [4, с. 211]; «*Та вишивасм сорочки... Зроблю як слід... Здивуєш нею цілий світ. На ній волошки й нагідки цвістимуть, як живі квітки*» [4, с. 210]; «та, що прагне кохання (поцілунку)»: «*Та де багато?! Не турбуйсь. Лише зо мною... поцілуйсь*» [4, с. 211]; «материнства»: «*...Піти б до його... все сказати... Чому не стала я хоч мати? Носила б я, немов перлину, під серцем зраним дитину!*» [4, с. 222].

З іншого боку, не відступаючи від традиції, Олександр Олесь змальовує Мавку як демонічну істоту, яка належить до потойбічного світу, жорстоку, підступну і таке ін., що також знайшло своє підтвердження в семантиці відповідного концепту. Отже, «мавка» – це: «та, що належить до хтонічних сил»: «*Ми, правду кажучи, мавки*» [4, с. 208]; «*Ой файні,*

файні ті мавки! Хоч, може, й чортове насіння...» [4, с. 214]; «локусом її є гори, ліси, нетрі»: «Чому ж ховаєтесь ви всі на гори ці або в лісі?» [4, с. 209]; «Нас породили матері то в лісі десь, то на горі, тому в долині, на селі, ми ходим, наче не свої. У нас тече мандрівна кров: кудись би їхав все чи йшов, в хатах нам тісно, душить дах...» [4, с. 209]; «Чорти, мавки зникають в нетрі...» [4, с. 232]; «та, що знається з іншою демоносилою»: «На галявині перед лісом танцюють і співають мавки, їх оточують різні лісові духи, часом беручи участь у танку. Чотири потвори грають на сопілку, трембіту й флюяри» [4, с. 237]; «холоднокровна, безпристрасна»: «Чи гаснеш ти, чи ти палаєш, це радість чи журба твоя. Чи не однаково для мене, коли, як лід, холодна я» [4, с. 224]; «зла»: «Не знаєш Мавки ти тієї: як відьма, зла...» [4, с. 216]; «підступна»: «Мавки – відьми. Мавок ти бійсь! Мавкам не вір ти: заморочать, заманять в нетрі, залоскочуть... Ти з ними не жартуй, не смійсь!» [4, с. 214]; «як і інша демоносила, кепкує з людей»: «Постій! Дивись: хтось там лежить... Ану, підкрадьмось: певно, спить» [4, с. 207]; «Вона є мавка, і їй нічого: одурить ще когось дурного» [4, с. 242]; «та, що зачаровує своєю неприродною красою»: «Оце тобі і полонина! Незнаних див самих країна! ...Так, це мавки! Ну й чарівні! І в снах не снилося мені!» [4, с. 212].

Як демонічна істота, Мавка здатна до метаморфоз. Вона може прикидатися людиною: «Коли б зробив ти, ні хвилини я б тут між вами не була, пішла б, втекла із гір в долини, кудись до міста, до села і там би наймичкою стала або за тазду віддалась, корів доїла б, жито жала, людським би духом пройнялась» [4, с. 225]; а може перетворюватися у тварину: «Дивлюсь: дві сарни з лісу: скік! (Чому я кріс не взяв на їх?) Став приглядатись: що таке?! Дві мавки плачуть: ме-ке-ке! А потім сіли на гілки і загойдалися мавки» [4, с. 200].

Амбівалентну природу концептуалізованого образу Мавки демонструють і такі смисли, як: «та, що дружить із людьми»: «Спасибі, Мавко, а сюди колись, як схочеться, прийди... Щоб я прийшла, прохаєш ти? І як змогла б я не прийти?!» [4, с. 210]; «Мавки живуть тут... Я мавок ну, ось і стільки не боюся!.. Вони сміються, й я сміюся, і плетемо гуртом вінок» [4, с. 214] і «та, що не уявляє свого життя серед людей»: «А що б батьки твої сказали? А люде? Мавка на селі! Та я б там квіткою зів'яла, посіклись крила б там мої! А тут я – наче пташка в лісі. Сама не знаю – йду, лечу...» [4, с. 234].

Значною мірою амбівалентність досліджуваного концепту засвідчують ті смисли, що реалізують уявлення про кохання Мавки і сільського хлопця Івана. З одного боку, Мавка постає як образ, наділений почуттями: «Це сльози... плакала, як знала, коли сорочку вишивала» [4, с. 220]; вона зі всієї сили прагне кохання: «Кого любить? Лісовика? Старого лисого пенька?.. Коли б був легінь молодий, ясний, як ранок золотий! Коли б я віри поїняла, йому б все серце віддала!» [4, с. 206]. З іншого – її мріям не судилося збутися, адже Мавка – демонологічний персонаж. У структурі відповідного концепту це засвідчують такі смисли: «та, в яку не вірять»: «І якось моторошно стало... Це смішно: вірити в чортів, в якихсь мавок, лісовиків! Учителю в школі нам казав, що інший світ тепер настав, що слід по відьмах, по чортах лишився тільки у казках... Це справді смішно, але знов холоде наче в жилах кров...» [4, с. 205]; «дружба з якою вважається гріхом»: «...Любити мавку?! Це є гріх, сидить нечиста сила в них! Сорочку вишиє сама... Ну що ж, носитиму – дарма! А може, й це великий гріх?.. Спитати треба у старих» [4, с. 212] та «засуджується людьми»: «А завтра вранці побіжу і розкажу, що ти з мавками, з Лісовиком самим, з чортами збратався тут... Я все скажу. І ось побачиш! Заберуть тебе додому з полонини» [4, с. 216]; «Зв'язався з Мавкою!.. Ганьба!» [4, с. 230].

«Ніч на полонині» – твір драматично-феєричний та наскрізь романтичний. Останнє якраз і підтверджує головна колізія драми – тема кохання, втілюючи яку, автор показує нам діалектику образу Мавки. Спочатку перед читачем постає позитивний образ щасливої істоти, готової віддатися коханому: «Сховаймось в нетрі. Там тебе я як скарб, як щастя обніму. Ці довгі коси розплету я, і це намисто я зніму» [4, с. 236], який поступово трансформується у негативний. При цьому концепт «мавка» реалізує такі смисли: «та, що є небезпечною суперницею»: «А це... хто?.. Дівчина з села? Невже його це наречена?.. Коли б я зважитись могла!.. І зважусь... що я, навіжена!..» [4, с. 219]; «мстивою»: «Ще довго ждати? Я не жду і край негайно покладу! [4, с. 220]; «Я прокляну тебе навіки. Ти будеш сам себе клясти!» [4, с. 226]; «заповзятою»: «Я певна: він мене кохає... Хай він любив її в свій час, але ніколи з-за чужого свого б я щастя не зреклась» [4, с. 226].

Коли ж «полонинське» кохання двох закоханих істот – людської та демонічної – виявилось нещасним, оскільки надто багато перешкод стало на заваді закоханим серцям, Мавка знову постає такою, що викликає симпатію: «Радіють всі, а я не вмю, як поховала єдину мрію... Коли б я знала, не кохала...» [4, с. 221]. Це засвідчують такі семантичні компоненти в структурі аналізованого концепту, як: «та, що викликає співчуття»: «Чи винна я, що народилась в цім лісі мавкою на світ? Що покохала я чужого і цим зів'ялила свій цвіт?» [4, с. 248]; «Та Мавка тут ось, під вербою, сльозами сходить за тобою» [4, с. 246]; «безпорадна у своєму горі»: «Не полюблю я вже нікого... Не зможу бути і твоя. Допоможи мені, благаю. Мене ж ти любиш, вірю я» [4, с. 226].

Мавка, з одного боку, відчуває провину за смерть Іванової дівчини, а з іншого – не визнає її: «Жива вона? Розбилась? Не чути: мабуть, нежива. Це я зробила!.. Я це винна! Дало посіяне жнива! Та я хіба цього хотіла?! Ні, тут провина не моя! Так ось що він вчинив для мене! Хіба ж йому казала я? Коли це він, то він і винний! Я тільки радила йому, щоб він втекти її примусив. І з себе я цей гріх зніму» [4, с. 230].

Віддану в коханні Мавку не лякає те, що вона буде засуджена за це як демонічними істотами, так і людьми: «Ходім... Помітять, доженуть... Я не казала ще нікому, мене під суд наш віддадуть» [4, с. 236] або «А я тут більше жити не хочу, піду я звідси світ за очі... На інших горах чи в лісах тебе шукатиму... в сльозах, чи одягнуся в хустку, свитку, і, може, найме хтось покритку» [4, с. 247]. І в цьому найбільший трагізм концептуалізованого образу Мавки, що не знаходить щастя ні в цьому, ні в потойбічному світі: «Чужа тепер я тут і там. Розбите серце пополам, чужу і людям, і своїм ношу дитину я під ним» [4, с. 243].

Отже, проаналізувавши хтонічний концепт 'мавка' в поетичній драмі Олександра Олеся «Ніч на полонині», ми змогли наблизитися до творчого генія митця. Концептуалізований образ Мавки у творі виявляє себе і як константа української етносвідомості, і як індивідуально-авторський художній концепт. Як хтонічний, цей концепт супроводжують насамперед негативні конотації, проте в авторській картині світу він виявляє і позитивно марковані смисли, що засвідчують його амбівалентну природу. Здійснена аспектуалізація концепту «мавка» засвідчує його складність і багатогранність. У статті проаналізовано не всі семантичні компоненти в структурі концепту, що відкриває перспективи для дальших досліджень, виконаних із залученням інших сакральних-хтонічних концептів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Введение // Логический анализ языка. Ментальные действия / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1993. – С. 3–7.
2. Вільчинська Т. П. Концептуалізація сакрального в українській мові XVII–XVIII ст. : монографія / Т. П. Вільчинська. – Тернопіль : Джура, 2008. – 424 с.
3. Милорадович В. Українська відьма: Нариси з української демонології / В. Милорадович. – К. : Веселка, 1993. – 72 с.
4. Олесь О. Твори : в 2 т. / О. Олесь. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 2 : Драматичні твори. Проза. Переклади. – 1990. – 683 с.
5. Потебня А. А. Эстетика слова и поэтика / А. А. Потебня. – М. : Искусство, 1976. – 614 с.
6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К, 2006. – 716 с.

Halyna Vyshnevska

The analysis of concept "wood-nymph" in poetic drama by Oleksandr Oles' "Night in the polonyna"

The article is devoted to the analysis of concept "wood-nymph" in poetic drama by Oleksandr Oles'. The main meanings determining its semantics in the writer's linguistic-conceptual picture of the world are outlined according to the aspect of cognitive linguistics.

Key words: concept, khtonіc, wood-nymph, picture of the world.